

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Калина Георгиева Петкова
за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”
по професионално направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки
(Журналистика – Межкултурна комуникация)
на тема:

„Жените от малцинствата в условията на преход: социални функции и медийни репрезентации“

Рецензент: доц. д-р Вяра Ангелова, катедра „Радио и телевизия”,
Факултет по журналистика и масова комуникация,
Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Темата за социалното битие на малцинствата е наследена (особено силно) от миналия век в изследователските интереси на различни поколения учени по света и в България. Калина Петкова обаче намира своя ключ за посочването на темата като актуална и днес. На първо място, тя сдвоява два социални феномена, които са озовават зависими помежду си – *преходът* от един политически строй към друг и *малцинствата* – онези групи, които не просто изживяват прехода, замислен и реализиран от мнозинството, а са и негови социални агенти. На второ място, докторантката ограничава търсенията си в широката тема като акцентира върху случващото се с *малцинството вътре в малцинството* – жените от малцинствените общности. Именно стесняването на оптиката дава възможност на изследователката да ни представи завършен, мултидисциплинарно издържан текст с актуална дисертабилна тематика.

Разработката е в обем от 175 страници и съдържа: Въведение, три глави, Заключение, Библиография. Към основния текст са прикрепени и приложения, които съдържат снимков материал и 10 интервюта, част от които са онагледени чрез запазени скайп разговори и кореспонденция. Авторефератът вярно отговаря на структурата и съдържанието на представения дисертационен труд.

Първата глава осветлява понятията и концепциите, с които работи авторката. Предвид характера на труда, тук са разгледани категории, принадлежащи на различни клонове на

обществознанието. Така на едно място си дават среща понятията *мъжско/женско*; феминизъм; малцинство; преход; социални функции и медийни репрезентации. В текста съвместно са представени основните школи и автори, които се занимават с предложената тема. Докторантката разглежда и връзките между тях. Показани са например сложните взаимоотношения между женското самоосмисляне и пазара на женските образи и/или джендър посланията като маркетингова стратегия (с.15-16) Така на практика се признава, че съвременният феминизъм минава *през* медиите, като поле за печелене на битки за права и легитимност.

В тази глава докторантката е представила и изследователската си позиция да не разглежда жените от малцинствата през призмата на предпоставена представа за „добра социална реализация” (с. 28). Това е изключително важно, предвид на изкушението на „цивилизования свят” да маркира като общовалиден своя женски модел и да смята за жертви жените, които не го споделят (по своя воля или по волята на културния код и общностната си принадлежност). Свидетели сме, че по такъв начин често се разглеждат жените не само от различните малцинствени групи, а дори и от цели общества.

В тази постановъчна глава докторантката изяснява профила на малцинствата, с които работи – ромки, хомосексуални, туркини, помакини. Тя се лишава от възможните комбинации, като например хомосексуална ромка, туркиня с българско име и т.н. , които биха отвели анализа ѝ в полето на множествената различност. Авторката е предпочела да работи с по-обобщени идеи за избраните малцинства (тя ги нарича „типичен, осреднен случай” – с. 38), като тук, а и в целия текст, се проявява проблемът с помакините, които са представени като група *извън* групите, като „неуловими” в публичността (с. 44).

По отношение на българския преход докторантката избира да се придържа към времевата рамка 1989-2007, а крайната точка е посочена за „формален край” на процеса, макар да са приведени и примери и след този край.

Във Втора глава са събрани и коментирани различни проучвания и официални данни, свързани с демографското, образователното, социалното и политическото положение на жените от малцинствата след 1989 г. у нас. Обърнато е и специално внимание на брачните практики и здравеопазването за тези групи. Прегледът дава добра представа за условията на живот на малцинствата у нас.

Тъй като авторката не е участвала пряко в теренните проучвания, за които разказва, се забелязва известно нейно предоверяване на интерпретациите на изследователите. Така например се говори за практика, граничеща с „фашистко отношение към етническия произход” (с. 90) по отношение на ромските деца и приемането им в помощни училища като умствено увредени, а аргументът е, че процентът на тези деца е в пъти по-голям, отколкото в другите етноси (т.е. допуска се, че е възможно диагностицирането на децата да не се извършва по медицински показатели). В настоящата разработка това заключение обаче се сблъсква с други твърдения, които го омаловажават. Ранното майчинство, например, е един от рисковите фактори за увреждания у децата. Високият процент на ромски жени, които раждат на ниска възраст, дава възможност за нов прочит на данните за помощните училища и данните за нивото на инвалидността сред ромите (с.112).

В тази глава е обоснована една от приносните тези в текста, а именно за ромския икономически модел, който, битувайки отвъд закона, се е превърнал в част от националната икономика.

Трета глава на дисертационния труд е посветена на медийната картина и по-специално на начините, по които са представени жените от малцинствата в медиите. Разделът съдържа две части – представяне на изследвания върху националния печат и собственото авторско емпирично изследване, посветено на риалити предаванията. Проучването обхваща периода 2004-2010 и се концентрира върху представянето на различността в най-популярните (в този период) телевизионни формати. Изследването е интересно заради опита да се открие образа на „отклоняващата се малцинственост” именно в риалитата, които по характера на театрализираната си същност представят нормалността като досадно изключение, а различността - като норма. В тях различността е едновременно търсена и в същото време тя няма значение, доколкото състезателният елемент не е между малцинствата и мнозинствата, а е между индивидите. На терена на риалити продукциите всички са равни, заключава докторантката (с. 146) В същото време обаче риалити игрите могат да усилят съществуващите неравенства и да създават нови.

В представения дисертационен текст бих открила още няколко важни момента:

Първо, ценни намирам разсъждения около проблема за *видимостта* на малцинствата. Укрепва се тезата, че не малцинствата сами по себе си са проблем за обществото. Те се

превръщат в такъв, когато стават *видими* за мнозинството. Авторката се занимава с категории, които постоянно се „изплъзват“ в ръцете ѝ. Религиозността (белег за религиозните малцинства) или хомосексуалността (белег за социалните малцинства) са неразпознаваеми без изричната воля на малцинствения индивид. Дисертантката ясно показва как от гледна точка на мнозинството тези белези не съществуват, докато за малцинството са присъщи и то често страда заради различието си, в този смисъл са „лично преживявани“ (с.43). Когато обаче белезите на малцинственост са *видими* – небългарското име, цветът на кожата, мъжкото поведение при жените, религиозните атрибути и т.н. - те предизвикват промяна в отношението на мнозинството към малцинствения индивид. Както по отношение на психологическата реакция в координатите омраза-любов, така и в държавническо поведение – изработване и приемане на нормативна база, която да брани правата на различието и да го минимализира. Можем да кажем, че *видимостта* е двуостра – тя едновременно решава проблеми, но и създава нови, принуждавайки индивидите да се приобщават към мнозинството именно на базата на своята различност.

Второ, като ценна находка намирам и една загатната от авторката теза, която за мое съжаление е останала под черта в нейния текст и не е разгърната. Става дума за „нормализирането“ на „проблемните“, което се дебатира по повод незрящите участнички в риалити предаванията (с. 142). В текста са приведени редица примери на политиката за „нормализиране на различните“ - образователните политики към ромите, които трябва да ги направят „като нас“, например. Сблъсъкът между признанието на различието и желанието то да бъде „опитомено“, за да не създава проблеми, е изключително интересен аспект от темата. Дисертантката разглежда този сблъсък през призмата на межкултурната комуникация и ангажиментът на държавата да го регулира.

Трето, интересна ми беше разгърната теза за малцинствата като необходим елемент, който поддържа стабилността на социалната система и по специално за сивата икономика на ромите. Намирам за изследователска честност разкриването на лицемерието в поведението на мнозинството, което от една страна се възползва от „продуктите“ на тази икономика, а от друга се грижи за нейното унищожаване.

Четвърто, ценни намирам и направените разграничения за самопреживяванията на жените от различните малцинства и гледната точка на мнозинството за тях. Ромката не се преживява като дискриминирана в рамките на общността си, докато изследователите я

приемат за двойна жертва – един път на *културата на общността*, която я „принуждава“ да роди млада, да проституира, да е жертва на насилие и трафик и втори път на *културата на мнозинството*, което не я приема именно заради целия този набор от социални (про)стъпки, които извършва. В същото време хомосексуалната жена се самовъзприема за дискриминирана, докато изследователите открояват нормативната база като най-основен неин проблем. Психологическото неприемане често е следствие от установените юридически липси.

Именно тук е мястото и на „подозирването в малцинственост“, важен проблем загатнат в текста на Калина Петкова (с. 147, например). Спекулирането около принадлежността на индивида към дадена малцинствена група, без значение дали става дума за роми или за хомосексуални, е голяма тема за медиите. Пришиването на малцинствена принадлежност помага за обяснението на поведението и характери именно по линията на обобщаването и стереотипизирането на групите.

Пето, аргументирана е тезата за съвременната роля на продуцентите и маркетинг специалистите в полето на публичната комуникация, които не само пласират на пазара определени продукти, но и моделират обществените взаимоотношения. В този смисъл те се появяват в ролята на *пазител на портата* (gate keepers) за определени съдържания.

Шесто, работата представя сериозна събирателска дейност както на теоретичните, така и на емпиричните изследвания по темата.

Като отчитам всички достойнства на текста, ще си позволя и следните бележки:

Първо, дисертантката не е използвала пълноценно направените от самата нея интервюта с представители на малцинствата. С тях е работено откъслечно, преди всичко като илюстрация на някои тези. Тяхното обобщаване обаче можеше да даде третия ъгъл в триъгълника, който авторката строи – социум, медии, индивиди. Въпреки ограничения брой интервюта, съдържанието в тях носи допълнителна информация, която заслужаваше да бъде анализирана.

Второ, от дисертационен труд се очаква акцентът да бъде поставен върху собственото емпирично изследване (в случая на медийните репрезентации). Тук се забелязва известна диспропорция в полза на теорията и чуждите проучвания, което личи и в направените изводи в *Заключението* (с. 158-162). Макар и интересен и напълно коректен, прегледът на

риалити предаванията и отделните интернет феномени не изчерпва медийните репрезентации на малцинствените жени. Примерите от други предавания са уместни, но са подбрани несистематично и създават усещането за преднамереност в избора им, който следва да обслужи авторската теза. В заключенията следваше да се подчертае, че риалити предаванията са само един от възможните източници на медийни репрезентации. Медийният образ е далеч по-сложен и многопластов. Той зависи не само от социалната действителност, а и от спецификите на самите медии, както и от жанровите особености на различните програмни сегменти. Въпреки това, докторантката успешно защитава тезата, че разнопосочните и противоречиви послания, които медиите създават, корелират с противоречивите настроения в обществото, като взаимно се индуцират.

Трето, от текста не става напълно ясно дали съществува връзка между социалното декласиране и неприемането на малцинствената, според докторантката. Икономическото изоставане на ромския етнос провокира ли омразата на мнозинството? Допускам, че подобен извод не е направен единствено поради многотиповата съпоставка на различностите (етнически, сексуални и религиозни).

В заключение: Представеният дисертационен труд е завършен, написан е с шлифован и научен език. Той отговаря на всички изискуеми условия за научен текст и заслужава висока оценка. Използваните източници са уместни за разглежданата тема.

Калина Георгиева Петкова напълно заслужава присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ по професионално направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Междукултурна комуникация)

София, 22.04.2014

доц. д-р Вяра Ангелова